

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİM SERÜVENİ(1980–2004)*

Zekeriya MIZIRAK*

ÖZET

Her ülkenin nihai amacı ekonomik ve sosyal göstergelerini gelişmiş ülke insanların seviyesine çıkartmaktır. Bunun için daha çok üretim, istihdam, ve ticari ilişki hedeflenir. Türkiye’de bu amaç doğrultusunda özellikle 24 Ocak 1980’den sonra ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimseyerek ekonomi politikasını belirlemiş ve günümüze değin önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu çalışmada Türkiye dış ticaretinin 1980 den sonraki gelişimi, dağılımı, nicel boyutlarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

İthalat, İhracat, Dış ticaret dengesi, Yapısal değişim

ABSTRACT

Every Country’s ultimate aims to increase theirs economical and social indicators into the level of people’s welfare .For this reason mostly the production, employment, and trade relations are focused.In the aspect in Turkey,Economic policy was assembled according to export-lead industrial strategies especially after 24 January 1980 and impotant outcomes have been obtained. In this artical ,the foregin trade of turkey has been studied in terms of quantative dimensions.

Keywords

Import, Export, Track Balance, Structual Change

* Bu çalışma S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulan “Türkiye’nin Dış Ticaretinde 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Yapısal Değişimin Ekonometrik Analizi (1973-1992)” adlı çalışmadan yararlanılarak hazırlanmıştır.

* S.Ü İ.İ.B.F Öğretim Görevlisi

1.GİRİŞ

Gelişen ve gelişmekte olan bütün ülkelerin ekonomik kronolojilerine bakıldığında ana amacın ulusal ekonomilerinin nicel ve nitel sınırlarını üst seviyelere taşımak ve ekonomisinin dayandığı temeli tarımsal boyutta ise sanayi düzeyine, sanayi ekonomisine dayalı ise bilgi temeline çıkarmak olduğu görülmür. Bu amaca ulaşmanın yolu da diğer ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve karşılıklı çıkarların gözetilmesidir. Türkiye’de bu doğrultuda hedefini daima bölgesel ve küresel işbirliği temelinde diğer ülkelerle ekonomik bağlantılarının güçlendirilmesi şeklinde belirlemiştir. Dönemsel bazda değişik dış ticaret politikaları izlense de diğer ülkelerle ekonomik işbirliği her dönemde önemini korumuş, hatta bazı dönemler ekonomi politikasının temelini teşkil etmiştir.

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri ile birlikte ihracata yönelik sanayileşme stratejisi doğrultusunda yeni bir ivme kazanan Türkiye dış ticaretinin gelişimi, dağılımı, çeşitlenmesi nicel boyutları ile birlikte değerlendirilmesi bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır.

1.Türkiye Ekonomisindeki 1980 Dönüşümünde Dış Ticaret Düzenlemelerinin Yeri ve Önemi

1980 öncesi Türkiye ekonomisi bir yandan kendi yapısal sorunlarından diğer yandan dünyadaki ekonomik kriz ve petrol şokunun getirdiği olumsuz gelişmelerden bir türlü kendisini kurtaramamış, ihracatta görülen duraklama nedeniyle azalan ihracat geliri petrol şoku nedeniyle artan ithalat faturasını karşılayamamış, yurt içinde görülen ekonomik ve sosyal istikrarsızlık yüzünden yaşanan gelişmeler, Türkiye’nin yeni bir ekonomik ve siyasi yapıya kavuşması gereğini ortaya koymuştur.

1980 sonrası ortaya konan iktisat politikasının temel amacına bakıldığında kısa dönemde ihracatın artırılması, sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmesi, enflasyonun düşürülmesi, orta ve uzun vadede ise ekonominin dışa açılması ithalatta kademeli liberalizasyona gidilerek serbest piyasa sisteminin işletilmesi olarak özetlenebilir. Ekonomi tarihinde radikal önlemler olarak yer alması ve uygulanan diğer istikrar politikalarından temel farkı ise dış ticaret alanındaki getirdiği anlayış ve uygulama farklılıklarıdır. Bu anlayışın yalnızca ödemeler dengesi açıklarına ilişkin bir önlemler paketi değil, ithal ikameci ve korumacı anlayışın terk edilerek serbest dış ticaret ve kambiyo politikalarına geçilmesini öngören ve ihracata yönelik liberal bir kalkınma stratejisinin benimsenen bir düzenlemeler paketi olması dikkat çekicidir. Zira daha öncede 1946, 1958,1970 devalüasyonlarında olduğu gibi değişik dönemlerde alınan dış ticarete yönelik tedbirler uzun vadeli dış ticaret hedeflerine yönelik olmaktan ziyade, ekonominin o gün var olan problemlerini çözmeye dönük tedrici tedbirler olarak kalmıştır. Yani uygulanan bu politikalarda dış ticaret dışsal bir değişken olarak

ele alınmıştır. Hâlbuki yeni ekonomik anlayışın ana eksenini dışa dönük bir ekonomi politikası ve kalkınma stratejisi oluşturmuş ve bu bağlamda dış ticaretin serbestleştirilmesi ve özellikle ihracatın özendirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir.(Ege,1988: s.2) Ekonomik alanda alınan yeni tedbirler neticesinde yüksek gümrük duvarları ile yerli sanayiinin korunmasına yönelik ithalat politikaları terk edilerek yerine yerli sanayiinin dış rekabete açılması, aşırı fiyat artışlarının denetim altına alınması, kaynak dağılımında etkinliğin artırılması ve iç pazarın sistemle bütünleşmesini amaçlayan liberal ithalat politikasının uygulanmasına başlanmıştır.(Dizioğlu,1990:s59) Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi doğrultusunda ithalatta pozitif listeden, negatif listeye geçilmiş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları tedrici olarak düşürülmüştür. İthalat işlemlerinde bürokrasiyi azaltıcı tedbirler devreye sokulmuş, banka ve odalara daha fazla yetkiler tanınmıştır. Birçok maddenin gümrük vergisi hammaddeden mamule doğru artan şekilde yeniden düzenlenerek iç piyasada aşırı fiyat artışlarına konu olan maddeler ile sanayiinin gelişmesine katkıda bulunacak hammaddelerin gümrük vergilerinin düşük tutulmasına dikkat edilmiştir.

İhracat Rejiminde ise zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılmış, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir. İhracatın artırılmasına yönelik olarak yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerle beraber ihracatçılara, vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikleri içeren kurumsal düzenlemeler ivedilikle hayata geçirilmiştir. Özellikle Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu(KKDF) ve Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu(DFİF) da ihracatın finansmanında kullanılan önemli destekleri oluşturmuştur. (Varol, 2003: ss.159–160) Bütün bu tedbirler ihracatın gelişmesinde önemli rol oynamış, bu desteklerin yanında TL'nin aşırı değerliliğinden arındırılması veya başka bir deyişle ihraç mallarının maliyeti ile dünya piyasasındaki fiyatlar arasındaki farkı kapatan ve ihraç mallarına fiyat yönünden rekabet gücü sağlayan kur politikasının uygulanması da ihracatı tetikleyen önemli bir faktör olmuştur. (Kılıçbay 1990:s.15)

2.1980–1990 Dönemi Dış Ticaret Gelişimi

Yukarıda bahsedilen ekonomik düzenlemelerin etkileri kısa sürede kendisini göstermiş özellikle dış ticaret alanında belirgin gelişmeler kaydedilmiştir.

Tablo 1'dende görülebileceği gibi 1980 yılındaki 2.910 milyon dolarlık ihracat hacmi 10 yıl içerisinde yaklaşık 6 kat yükselerek 12.959 dolara yükselmiş, ithalatta da yine 3 katlık bir artış görülmüştür. Doğal olarak aynı trend dış ticaret hacminde de yaşanmış ve toplam hacim 10.819 milyon dolardan 35.261 milyona dolara yükselmiştir.

Tablo1: 1980-1990 Dönemi Dış Ticaret Gelişimi

Yıllar	İthalat Milyon\$	İhracat Milyon\$	Dış Ticaret Hacmi Milyon\$	İthalat/Gsmh %	İhracat/Gsmh %	İthalat/ ihracat%
1980	7.909	2.910	10.819	13.8	4.9	36.8
1981	8.933	4.702	13.636	15.2	8.1	52.6
1982	8.842	5.745	14.588	16.7	10.7	65.0
1983	9.235	5.727	14.962	18.4	11.2	62.0
1984	10.756	7.133	17.890	21.9	14.2	66.3
1985	11.343	7.958	19.301	21.5	14.9	70.2
1986	11.104	7.456	18.561	19.2	12.7	67.1
1987	14.157	10.190	24.347	21.1	15.1	72.0
1988	14.335	11.166	25.997	20.3	16.7	81.4
1989	15.792	11.624	27.416	19.8	14.5	73.6
1990	22.302	12.959	35.261	20.8	11.9	58.1

Kaynak: DİE İstatistik Göstergeleri 1923-1990, Dış Ticaret İstatistikleri 1993, Ankara ss.25-28

Ekonomideki dış ticaretin öneminin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerden birisi bilindiği gibi GSMH içindeki sektörel paydır. Bu ölçüte göre de 1980 yılında GSMH içindeki ihracat payı %4,9 iken 1990 yılında %11,9'a ulaşmıştır. Yine dönem başında ithalatın payı %13,8 iken 1990 yılı sonunda %20,8' lik bir pay söz konusudur. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise % 36,8'lerden 1989 da %73,6 'ya yükselmiştir.

Ürün kompozisyonu bazında bakıldığında 1980 yılında toplam ihracat içerisindeki tarımsal ürünlerin payının %54,6 iken bu oranın sürekli düşerek dönem sonunda %18,0'e buna mukabil sanayi ürün payının da %36,0 dan %79,3' e yükseldiği görülmüştür. Yine ithalatta tarımsal ithalatın payı %0,6 dan 1990'da %5,2' ye, sanayi mallarının ithalatında ise %59'luk payın %81,5' e yükseldiği görülmüştür.

Ülke guruplarına göre dış ticaretin gelişimine bakıldığında bahsedilen dönemde ihracat ve ithalatta OECD ülkelerinin önemli bir pay aldığı görülür. 1980 yılında adı geçen ülkelere toplam ihracatı içerisinde %44,4'lik bir pay ayıran ülkemiz, bu oranı 1990 da %55,96'ya çıkarmıştır. Yine aynı dönem zarfında ithalatta OECD ülkelerinin payı %45,2 'den %67,5'e yükselmiştir.

1980-1990 dönemi ile ilgili genel olarak söylenebilecek birkaç hususu da eklemek de yarar vardır. İhracata dayalı büyüme modeli ve bununla ilgili düzenlemeler sayesinde dış ticaretteki nicel gelişmeler yukarıda tablo halinde özetlenmiştir. Bütün bu gelişmelerin gelişmekte olan ülke aleyhine olan ticaret hadlerine ve sanayileşmiş ülke korumalarına rağmen elde edilmesi, yine 1980'de dünya ticareti içerisinde tarımsal ürünlerin payının %15' lere iken 1990 'lı yılların başlarında %12 'lere inmesine karşın, bu oranın ülkemizde %65'ler seviyesinden %18 lere düşmesi yani dünya ortalamasından daha iyi bir oran elde edilmesi başarı olarak nitelendirilebilir. Fakat sanayi ürünleri ihracatının artışı Türkiye'de sanayiinin gelişmesi ve sanayileşmenin hızlanması olarak algılamakta yanıltıcı yorumlamalara sebep olabilir. Çünkü bu gelişmelerin temelinde dış ticarete dayalı sanayileşme olgusundan ziyade dış ticaretin aktif

etkisi sayesinde eksik kapasitelerin kullanılması olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir.(Karakayalı,2003: s.450) Bunun en bariz örneği ise 1988 yılı ve sonrası gelişmelerdir. 1980–1990 yılları arasında 1988 yılı dış ticaret anlamında en iyi göstergelerin alındığı yıl olmuştur. İhracattaki artışa rağmen ithalatın sabit kalması, dış ticaret açığının en düşük seviyede, ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek seviyede olması, ihracatın GSMH içindeki payının yine bu dönem içerisinde en yüksek oranda olması dikkat çekici noktalar. Bu yıldan sonra ihracatın nispi oranının düşmesi, bir takım teşvik eksikliklerinin yanında, mevcut kapasite kullanım oranlarının dolması neticesinde yeni yatırımların yapılamamasının bir sonucudur. Zira yüksek finansman maliyetleri ve özel sektör tasarruflarının kamu finansman açığını kapatmak için kullanılması hem faiz oranlarının yükselmesine, hem de özel sektöre borç verilecek fonların daralmasına yol açmıştır. Bu yüzden 1987 yılından itibaren ihracattaki artış hızında bir yavaşlama görülmüştür.

3.1990–2004 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yol Haritası

1990'lı yılların başı Türkiye açısından global anlamda körfez krizi ve dünya ekonomisindeki durgunluk, ulusal ekonomide ise baş gösteren ekonomik sorunlar (yüksek enflasyon, kamu açıkları, yükselen iç ve dış borç stoku, aşırı değerli kurlar, v.s) nedeniyle sıkıntılı bir sürecin habercisi olarak kabul edilir.1990–1993 döneminde ihracat performansında görülen yavaşlama ise dünya piyasasındaki fiyatlarının gerilediği bir dönemde ihraç ürünlerinin maliyetlerindeki sürekli artışlar nedeniyle rekabet avantajının kaybolması, ihracatçı lehine işleyen kur politikasından vazgeçilerek TL'nin aşırı değerlenmesine göz yumulması, dış ticarete en yüksek ortak paydayı oluşturan OECD ve A.B ülkelerindeki durgunluğun artması, körfez krizinin etkilerinin ortaya çıkması ve eski doğu bloğu ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçişleri ve aynı potansiyel piyasadaki rekabetleri neticesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Türkiye Dış Ticaretinin 1990-2004 Görünümü

	İhracat Milyon\$	İthalat Milyon\$	DışTic.Açık Milyon\$	Dış.Tic.Hc Milyon\$	İhracat Değişim%	İthalat Değişim%	Dış.Tic.Açık Değişim %	DışTic.Hac Değişim %	İhracat/İthl Değişim %
1990	12.959	22.302	-9.343	35.261					
1991	13.593	21.047	-7.454	34.640	4.9	-5.6	-20.2	-1.8	64.6
1992	14.715	22.871	-8.156	37.586	8.2	8.7	9.4	8.5	64.3
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773	4.3	28.7	72.7	19.1	52.1
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376	18.0	-20.9	-63.3	-7.6	77.8
1995	21.637	35.709	-14.072	57.346	19.5	53.5	172.5	38.6	60.6
1996	23.224	43.627	-20.402	66.851	7.3	22.2	45.0	16.6	53.2
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820	13.1	11.3	9.3	11.9	54.1
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895	2.7	-5.4	-15.0	-2.6	58.7
1999	26.587	40.671	-14.084	67.258	-1.4	-11.4	-25.7	-7.7	65.4
2000	27.775	54.503	-26.728	82.278	4.5	34.0	89.8	22.3	51.0
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733	12.8	-24.0	-62.3	-11.6	75.7
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613	15.1	24.5	53.9	20.5	69.9
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593	31.0	34.5	42.5	33.1	68.1
2004	63.121	97.540	-34.419	160.661	33.6	40.7	55.8	37.8	64.7
2005*	46.206	74.761	-28.555	120.967	17.4	20.7	26.5	16.5	61.8

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 2005 s.149. *Ocak–Ağustos ayı gerçekleşmesi

1994 yılı ekonomi tarihinde 5 Nisan kararları ile anılan ve neticesinde döviz kurlarında ve faiz oranlarında dengenin sağlandığı, ihracatta ve ithalatta kayda değer gelişmelerin olduğu, kamu borçlanma gereğinin geçen yıla göre düşürüldüğü bunun yanında negatif büyümenin %6.1 olarak gerçekleştiği bunun bir sonucu olarak da reel kesimde yaşanan üretim ve istihdam daralmalarının gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Dış ticaret açısından bakıldığında ise tablo'2 den de görülebileceği gibi kurlardaki yükselmenin neticesinde ihracat artışı önceki yıla göre %18' lerde iken ithalattaki azalma %20,9 nispetinde gerçekleşmiştir. Yine bu yılın özelliklerinden birisi ihracatın ithalatı karşılama oranının 1990-2004 dönemi içerisinde en yüksek seviyeye(%77,8) ulaşmış olmasıdır.

1990'lı yıllar dış ticaret açısından gözden geçirilirken iki unsura da değinmek gerekir Birincisi Dünya Ticaret Örgütünü(DTÖ) oluşturan ve uluslararası ticarete yeni normlar getiren Uruguay Turu Nihai Senedine taraf olarak dış ticaret örgütü üyeliğine girmemizdir. Türkiye'nin dış ticaret politikalarına yön veren iki önemli bütünleşmeden biri olan dış ticaret örgütü(DTÖ), gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşmasına(GATT) taraf olan ülkelerin imzaladığı anlaşmanın bir kurumsal yapısı olarak 1 Ocak 1995 oluşturulan ve dünya ticaretinin serbestleşmesine yönelik düzenlemelerde bulunan bir yapıdır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'de DTÖ üyesi olarak belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmiş, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslararası ticaret sistemi kurallarına uyma vaadinde bulunmuştur. Bugünde halen tarım ve sanayi malları ticaretine yönelik yeni düzenlemelerden, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması çabalarına, yatırım, çevre, rekabet, kamu alımlarından, elektronik ticaret ve fikri mülkiyet haklarına kadar birçok konu DTÖ bünyesinde uluslararası platformlarda ele alınıp tartışılma ve karara bağlanmaktadır. (Taşkın,2003:s.151) İkinci olarak 1 Ocak 1996 yılından itibaren Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasına giren ülkemiz, uluslararası yükümlülüklerinin artmış olmasına paralel olarak belirlenen kurallar çerçevesinde dış ticarete yönelik gerekli uyum çalışmalarını başlatmıştır. Gümrük birliğine göre taraflar birbirine uyguladıkları gümrük vergileri ile ikili ticaretin önündeki her türlü engelin kaldırılmasını öngörerek, üçüncü ülkeler kaynaklı ürünlerde ortak gümrük vergisi tahsil edilmesi hususlarında anlaşmaya varmışlardır. Bununla beraber birliğe dâhil olan ülkenin A.T'nin ortak ticaret ve rekabet politikalarının temel unsurlarına uyması da sözleşme kapsamına almıştır. (Özcan, 1998:s.50)

1997 ortalarında başlayan ve Asya'da birçok ülkeyi kapsayan mali krizin etkileri gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde daha şiddetli hissedilmiş bölge ülkeleri başta olmak üzere özellikle ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke ekonomilerinde büyük çaplı olumsuz etkiler bırakmıştır. 1996 yılında ihracatımız içerisinde % 4 dolaylarında paya sahip olan

bölge ülkelerine yönelik ihracatımız, bu ülkelerin ekonomilerinde görülen kriz neticesinde iç talep yetersizliğine bağlı olarak önemli ölçüde azalmıştır. Bunun yanı sıra başta tekstil olmak üzere birçok sektörde ülkemizin en önemli rakibi konumunda bulunan bu ülkelerin kriz sonrasında para birimlerinde % 60'a varan devalüasyonlar yapmaları ülkemiz rekabet gücünün nispi olarak azalmasına sebep olmuştur.(Varol, 2003:1998 s.161)Asya'daki gelişmelere ek olarak Rusya'da patlak veren krizin etkileri ülkemiz açısından daha farklı olmuş, önemli ihraç pazarlarımızdaki daralmaların etkileri hemen kendisini hissettirmiştir. Sayısal olarak örnek vermek gerekirse Bağımsız Türk cumhuriyetleri ile birlikte Rusya Federasyonunu bir bütün olarak ele aldığımızda bu grup ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 1996 yılında 9 milyar dolardan,1997 yılında,11,2 milyar dolara yükselmiş,1998 yılında ise %100'lük bir azalma ile 5,1 milyar dolara civarına gerilemiştir. Bu kısmi etkinin genele yansması ise toplam ihracat artışının %2.7 de kalarak ve geçen on yıllık ortalama artış hızının (%10.5)oldukça gerisinde kalmış olmasıdır.

1999 yılı yukarıda bahsedilen gelişmelerin etkilerinin devam ettiği ve dış ticaret açısından ilginç bir yıl olmuştur. İhracatımız 1989'dan bu tarafa mutlak anlamda ilk kez azalmış, ihracattaki daralma -%1.4 seviyesinde gerçekleşirken ithalattaki gerileme ise % 11.4'e ulaşmıştır.

2000 yılındaki gelişmeler ise uygulanan kur politikası sonucu kurların aşırı değerlenmesine yol açmış, bu durum ihracatçıyı olumsuz etkilemiş sonucunda ise toplam ihracat artışı bir önceki yıla göre %4,5 'de kalmıştır. Yine bu yılda yoğunlaşan iç talep neticesinde ithalattaki artış oranı 1996'dan sonraki en yüksek seviyesine %34 'e ulaşmıştır.

2 Şubat 2001'deki kriz sonucunda sabit kurdan dalgalı kura geçiş ihracatı artırmış, buna mukabil ithalattaki daralma bir önceki yıla göre % 24 oranında gerçekleşmiştir.

2002 yılındaki ihracattaki gelişmelere bakıldığında dünya ekonomisindeki durgunluğa bağlı olarak dış talepte meydana gelen azalmalara rağmen yurt içi talep teki artışın sınırlı kalması nedeniyle reel sektörün yurt dışına yönelmesi, mevcut pazar imkânlarını kaybetmemek amacıyla yüksek fiyat kırımlarının gerçekleşmesi, durgun piyasalardan daha dinamik pazarlara yönelimler, EURO'nun DOLAR karşısında değer kazanması nedeniyle EURO cinsinden yapılan ihracatın DOLAR cinsinden daha yüksek görülmesi gibi etkiler nedeniyle ihracatta belirgin bir artışın olduğu görülür. İthalat cephesinde ise ekonominin büyüme süreci içerisine girmesi yıllık GSMH'daki % 7.8 lik artış ve yıl boyunca yükseliş seyrini koruyan kapasite kullanım oranları, imalat sanayiindeki toplam ithalatı 41.9 milyar dolara çıkartmış, sadece imalat sanayiindeki ithalatın toplam ithalata oranı da %81.8 'e ulaşmıştır. Bu yılda her ne kadar toplam ithalat 2000 yılının altında bir rakamda olsa da yinede bir önceki yıla göre % 24,5'lik artış sağlanmıştır.

2003 yılında TL'nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen ihracatın yüksek oranlı artışının arkasındaki etkenlere bakıldığında, 2001 yılı krizinin ardından vazgeçilen kur politikası ve buna bağlı olarak gelişen koşulları özelliğinde reel ücretler üzerindeki baskılar, yurt dışında rekabet etmenin getirdiği zorlukların ihracatçıyı daha verimli ve yarışmacı kimliğe zorlaması, önceki yıllara oranla iç talepteki kısmi azalama, enflasyondaki düşmeye paralel olarak azalan faiz oranları ve ABD dolarının EURO karşısında değer kaybetmesi olarak özetlenebilir. (Günay,2004:s.99)

2004 dış ticareti genel olarak değerlendirildiğinde ihracatın bir önceki yıla göre %33,6 ithalatında % 40,7 yükseldiği görülür. İhracat artışının gerisinde TL'nin değer kazanmasına rağmen reel ücretlerin verimlilik artışlarından göreceli olarak geri kalması, dolayısıyla birim işgücü fiyatlarındaki göreceli gerileme ve ihracat fiyatlarındaki artış görülebilir. Zira ihracat fiyat endeksi 92,4 den 107,1 'e çıkmış ve % 15,9'luk bir artış sağlanmıştır. İthalatta ise aşırı değerli kurun yanında iç pazardaki üretimin gerektirdiği ara malı ihtiyacı, dayanıklı tüketim ve özellikle lüks taşıt araçlarındaki ithalat artışı dikkat çekmiştir.2003 yılındaki motorlu kara taşıtı ve römorklar sınıflamasındaki ithalat rakamı 6,4 milyar dolar iken 2004 'e gelindiğinde 11,7 milyar dolara yükselmiştir.

4.Dış Ticarete Ülke Ağırlıkları ve Dengeleri (1996-2002)

Diğer ülkelerle elde edilen dış ticaret dengelerinin ülke gruplarına göre dağılımı Tablo.3 yardımı ile daha rahatlıkla izlenebilir. Buna göre 1996-2002 yılı arası yayınlanan raporlardaki aynı sınıflama esas alınarak ayrı ayrı yayınlanan veriler tek tablo halinde sunulmuştur.2003 ve 2004 yılı ülke gurupları dış ticaret verilerinde ise değişik bir sınıflama olduğu için tabloya ilave edilmemiştir. Hemen burada şu noktayı açıklamakta yarar vardır. Dış ticaret açığı büyüklüğü ithalat ve ihracat arasındaki mutlak değişimin bir sonucudur. Bu büyüklük artıyorsa ithalattaki göreceli değişme ihracattaki göreceli değişmeden büyüktür veya ithalatta pozitif bir değişmeye karşın ihracatta bir azalma söz konusudur. Azalıyorsa ya ihracattaki göreceli değişme ithalattaki göreceli değişmeden büyüktür, ya da ihracattaki pozitif değişmeye karşın ithalatta negatif bir değişme gerçekleşmektedir.

Tablo.3 bu bağlamda incelendiğinde toplam dış ticaret açığının büyük bölümü her yıl OECD ülkeleriyle, özellikle de A.B ülkeleriyle yapılan dış alım-satım sonucu gerçekleşmiştir.Yalnız bu trendin 1999'dan sonra azaldığı görülür.2004 yılı için A.B ülkelerinden yapılan toplam ithalat 45.4 milyar dolar,bu ülkelere yapılan ihracat ise 34.3 milyar dolar olmuştur.11.1 milyar dolarlık bölgesel kısmi dış ticaret açığı ise 2004 toplam dış ticaret açığının yaklaşık %33'üne tekabül etmektedir.Halbuki bu oran 1996 yılında %55 seviyelerinde oluşmuştur.

Aynı dönem içerisinde EFTA ülkeleri ile ilişkilerde geliştirilmiş ve 2002 yılı toplam açık içerisinde yaklaşık %15'lik bir paya ulaşmıştır2004 yılı

oranları ise % 10' lar seviyesindedir. OECD ülkeleri içerisinde AB ve EFTA ülkeleri dışında kalan ülkelerdeki (A.BD, Japonya, Kanada v.s.) durum ise 1998 yılından sonra azalan bir dış ticaret dengesini göstermektedir.

Tablo 3:1996-2002 Ülke Gurupları Bazında Dış Ticaret Dengeleri (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1.OECD ülkeleri	-16.665	-19.241	-16.494	-10.254	-16.645	-5.370	-9.328
-A.B.Ülkeleri	-11.589	-12.622	-10.568	-7.052	-12.101	-2.162	-2.162
-EFTA	-776	-873	-813	-564	-831	-1.165	-2.068
-Diğer OECD	-4.300	-5.746	-5.103	-2.634	-3.714	-2.043	-2.366
2.OECD olmayanl	-3.737	-3.099	-2.868	-4.102	-10.482	-5.326	-6.960
-Diğ. Av.Ülkeleri	-456	-38	-693	-1.936	-4.128	-2.339	-2.863
-Asya Ülkeleri	-2.238	-1.728	-1.744	-1.478	-3.822	-1.722	-2.442
-Ortadoğu Ülkeleri	-1.225	-430	246	218	-912	81	71
-Diğ.Asya Ülkele	-1.014	-1.298	-1.990	-1.695	-2.946	-1.802	-2.512
-Afrika Ülkeleri	-834	-965	54	-31	-1.341	-1.298	-964
-Kuzey Af.ülkeleri	-632	-834	9	-60	-1.170	-965	-836
-Diğer Afrk.Ülkeler	-202	-131	45	30	-172	-333	-128
-Amerika Ülkeleri	-504	-559	-490	-251	-333	-85	-355
-Diğerleri	295	114	5	-406	-822	118	337
3Türkiye serbsböl.			413	273	400	631	845
Genel Toplam	-20.402	-22.340	-18.948	-14.084	-26.728	-10.065	-15.495

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporlar(1998,1999,2001,2003)

OECD dışı ülkelerde ise durum biraz daha farklı cereyan etmiş 1996–1998 arası yaklaşık aynı kalan dış ticaret açığı rakamları 1999 yılında artmış, 2000 yılında ise rekor seviyeye ulaşmıştır. Bir önceki yıla göre 2000 yılında OECD ülkeleriyle yapılan dış ticaret açığındaki artış % 150 oranında büyümüştür. Burada dikkat çeken nokta ise Afrika ülkeleri ile ve özellikle Fas,Tunus,Cezayir,Mısır,Libya gibi ülkelerin oluşturduğu Kuzey Afrika ülkeleri ile yapılan dış ticaret dengesizliği göze çarpmaktadır.Anılan ülkelere 1999 yılındaki ihracatımız1.344 milyar dolar iken 2000 yılında bu rakam 1.087 milyar dolara gerilemiş,ithalatta ise 1.404 milyar dolardan 2.257 milyar dolara yükselme kaydedilmiştir.Bahsi geçen ülkelerle 2004 yılı ticari rakamları, ihracatta 2.203 milyar dolar,ithalatta 3.231 milyar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı -1.028 milyar dolar olarak çıkmıştır.

5.Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri (1983–2002)

Genel olarak ticaret hadleri kavramı ihracat fiyatları ile ithalat fiyatları arasındaki oran olarak tanımlanabilir. Bu tanım aynı zamanda net değişim ticaret haddi olarak bilinir. $(N=p_x / p_m)$ tanımına göre bir ülkenin ihracat fiyatları ithalat fiyatlarına göre daha fazla yükselirse veya ihracat fiyatları sabitken ithalat fiyatları düşerse, ülkenin dış ticaret hadleri lehine işler. Dış ticaretin lehine işlediği bir ülkede dış ticareten kazançlı çıkar. Aksine net değişim ticaret hadlerinin bir ülkenin aleyhine değişmesi, ülkenin dış ticaret fiyatlarından refah kaybına uğraması anlamına gelebilir. Zira ülkenin belirli bir başlangıç yılına göre bir birim ithal malı elde edebilmek için eskisinden daha fazla miktarda ihracat malı vermesi gerekecektir. Başka bir deyişle net değişim ticaret hadleri aleyhine

dönen bir ülkenin, bir birim ihracat malı karşılığında eskisine göre daha az ithal malı elde edeceği anlamı çıkar. Bu tip gelişmeler genellikle gelişmekte olan ülkeler için gerçekleşir. Bu duruma da dış ticaret literatüründe Singer -Prebisch tezi adı verilir. (Ertürk,1996: s.78) Net dış ticaret hadlerini yorumlarken dikkatli olmakta yarar vardır. Örneğin ihracat malları fiyatlarındaki düşme bazen verimlilik artışından ya da kalite değişiminden kaynaklanabilir. Bu durumda verimlilik artışından kaynaklanan fiyat düşmesi dış ticaret hadleri açısından olumsuz bir gelişme gibi görülmesine rağmen ekonomik açıdan olumlu bir gelişme olarak ta nitelendirilebilir. Net ticaret hadlerinin yanında iki ayrı ticaret haddi kavramına da değinmek gerekir. (Kip 2004:s 70) İthalat hacim endeksinin ihracat hacim endeksinde oranı gayri safi değişim ticaret haddini verir. İhracat ettiğimiz birim mal miktarına karşılık ne kadar mal ithal ettiğimizi ölçen bu orandaki artış bir ülkenin belirli bir hacimdeki ihracatı karşılığında daha fazla ithalat hacmine sahip olabileceğini gösterir. İkinci olarak gelir ticaret haddi, ülkenin ithalat kapasitesini ihracat yoluyla açıklar ve ihracatın satın alma gücünü gösterir. O yüzden bu tanımlamaya “ihracata dayalı ithalat kapasitesi endeksi” de denir.

Tablo 4: Dış Ticarete Net Değişim ve Gelir Ticaret Hadleri (1983-2002)

YILLAR	İhracat Fiyat Endeksi (Px)	İthalat Fiyat Endeksi (Pm)	Dış Ticaret Dengesi	Net Değişim Ticaret Hadleri $N=Px/pm$	İhracat Hacim Endeksi Qx	Gelir Ticaret Hadleri $I=N.Qx$	İhracatın İthalatı Karşılığı Oranı
1983	100.0	113.6	-3.507	88.0	29.7	26.2	
1984	93.2	108.8	-3.623	85.6	37.5	32.1	62.0
1985	88.8	110.4	-3.385	80.4	48.6	39.1	66.3
1986	86.3	92.6	-3.648	93.2	53.0	49.4	70.2
1987	98.8	99.9	-3.968	98.9	65.7	65.0	67.1
1988	95.4	99.2	-2.673	96.1	75.4	72.5	72.0
1989	95.8	102.8	-4.167	93.2	71.0	66.1	81.4
1990	105.6	108.3	-9.343	97.5	74.9	73.1	73.6
1991	104.6	104.9	-7.453	99.7	80.0	79.8	58.1
1992	106.0	102.9	-8.156	103.0	82.4	84.9	64.6
1993	103.0	96.5	-14.083	106.8	87.7	93.6	64.3
1994	100.0	100.0	-5.161	100.0	100.0	100.0	52.1
1995	112.6	116.8	-14.073	96.4	106.4	102.6	77.8
1996	107.6	109.7	-20.402	98.1	116.7	114.4	60.6
1997	102.5	100.2	-22.298	102.3	132.4	135.5	53.2
1998	98.4	96.1	-18.948	102.4	145.2	148.7	54.1
1999	91.7	90.8	-14.083	101.0	149.8	151.3	58.7
2000	87.8	94.9	-26.728	92.5	166.7	154.1	65.4
2001	85.5	94.6	-10.065	90.4	203.7	184.1	51.0
2002	84.0	93.5	-15.495	89.8	235.9	211.9	69.9

Kaynak: Ergun Kip a.g.e.,ss.78-80.

Gelir ticaret hadlerindeki bir değişme net değişim ticaret hadlerinde ve/veya ihracat hacmindeki değişmelerden ortaya çıkar. $(I = p_x/p_m \cdot Q_x)$ Formüldeki değişkenlerden birisinde meydana gelen belirli oranda bir artış, ötekinde aynı oranda bir düşüşle telafi edilirse gelir ticaret hadlerinde hiçbir değişme görülmez.

Bu bilgiler ışığında Türkiye'nin dış ticaret hadlerine bakıldığında net değişim ticaret hadleri, belirli birkaç yıl dışında sürekli bir düşme göstermektedir. Bu aleyhte trend, ithalat fiyatlarındaki aşırı artışlardan ziyade ihracat fiyatlarındaki düşme ve dalgalanmalardan kaynaklanabilir. Ticaret hadlerindeki düşmenin ilginç bir sonucu da dış ticaret hadleri ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkidir. İstisna birkaç yıl dışında net değişim ticaret hadlerindeki düşme beraberinde yüksek dış ticaret açığını getirmiştir. Tablo.4 dikkatli incelendiğinde net değişim ticaret haddine mukabil gelir ticaret hadlerinde sürekli bir artış görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu endeksin hesaplanmasında fiyat endeksi yanında ihracat hacmi de dikkate alınmakta, ihracat hacim endeksi net değişim ticaret hadleri endeksiyle çarpılarak, "ithalat kapasitesindeki" değişim ölçülmek istenmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin ithalat kapasitesinde zaman içinde bir artış olduğu açıktır. Burada da önemli olan faktörün ihracat hacim endeksindeki artış olduğu açıktır. (Kip,2004:ss79–83)

Sonuç

Kuruluşundan bu tarafa kalkınma çabalarını sürdüren ülkemiz dış ilişkilerinde de gittikçe gelişen, çeşitlenen bir paterne sahip olmaktadır. Kuruluşunun ilk yıllarında hammadde ve tarımsal ürünlerden oluşan ihraç sepetinin bu gün % 94' ünü imalat sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Özellikle 1980 den sonra ihracata dayalı kalkınma stratejisini seçen Türkiye bu tarihten sonra dış ticarete önemli aşamalar kaydetmiştir. Bu gün gelinen nokta geçmişe göre başarı olarak değerlendirilse bile mevcut potansiyeli tam olarak değerlendirdiğimiz söylenebilir. Zira doğal kaynak olarak yeterli, işgücü olarak genç ve nitelikli, coğrafi olarak şanslı ve emsalleri ile karşılaştırıldığında üretici ve çalışkan olan müteşebbis bir sınıfa sahip olan bir ülkenin dünya ticaretinde daha rekabetçi ve söz sahibi olan bir konumda olması beklenir.

Bütün bu beklentiler bir taraftan kamunun üstüne düşeni yerine getirmesine, diğer taraftan da ihracatçı firmaların akılcı hamlelerine bağlıdır. Firmalar, verimliliği esas alarak rekabetçi (yarışmacı) kimliklerini unutmadan katma değeri ve gelir esnekliği yüksek mal guruplarına, alternatif pazarları bilerek yönelirken, kamuda rekabet edilebilirlik ölçülerinde, dünya piyasalarını göz önünde bulundurarak firmalara yardımcı olmalıdır. Ayrıca sürdürülebilir bir ihracat artışının sağlanabilmesinin temelinde sağlıklı bir teşvik-yatırım-üretim ve ihracat halkasının olduğu göz önünde bulundurulduğunda makro ekonomik istikrarın sağlanmasının önemi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Dizioğlu, Tamer,(1990), “Uygulanmakta Olan Dış Ticaret Politikasının Genel Değerlendirilmesi Türk Ekonomisi ve Dış Ticaretinde Son Gelişmeler” **Hdtm** Ankara Mayıs

Ege, Yavuz,(2003),”Türkiye’nin Dış Ticaretinin Bugünü Ve 21 Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler”,**Dış Ticaret Dergisi**, Özel Sayı, Ekim, s. 2

Ekonomik Rapor, 2001 , İstanbul Ticaret Odası

Ertürk, Emin, (1996), **Uluslararası İktisat**, Ekin Yayınevi, İstanbul.

Günay, Kemal,(2004), “2003-2004 Yıllarında Türkiye’nin Dış Ticaretine İlişkin Gelişmeler “**Dış Ticaret Dergisi** ,Yıl 9, Sayı 33, Ekim,s.99

Karakayalı,Hüseyin,(2003),**Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi** ,Güleç yayınevi,İzmir.

Karlık, Rıdvan,(2005), **Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınevi, İstanbul.

Kılıçbay,Ahmet,(1991),**Türk Ekonomisi,Modeller Politikalar, Stratejiler** T.İş Bankası Yayınları ,No:263, Ankara.

Kip, Ergun,(2004) “ Türkiye Dış Ticaret Hadleri”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl. 9, Sayı 30.ss.66-83

Taşkın, Murat,(2003),“Cumhuriyetin 80.Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, **Dış Ticaret Dergisi** ,Özel Sayı, s.151.

Türkiye Ekonomisi, (2000-2004) , İstanbul Sanayi Odası

Varol, Müge,(2003), “Cumhuriyetin 80.Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi” **Dış Ticaret Dergisi** ,Özel Sayı s.159-160

Özcan, Avni, (1998), “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Bugünü Ve 21 Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler”, **Dış Ticaret Dergisi** , Özel Sayı , s.50

Yıllık Ekonomik Raporlar ,(1996-2004) , Maliye Bakanlığı